

5. Сухомлинський В.О. На нашій совісті – людина // Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 5. – К., 1977. – С. 203 – 217.
6. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 4 – К., 1977. – С. 7-390.
7. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // Вибрані твори в п'яти томах. – Т.1. – К., 1977. – С. 53 – 206.
8. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи // Вибрані твори в п'яти томах. – Т.4 – К., 1977. – С.393 – 628.

УДК 378.18"3752"

Н.В. Руденко

ФОРМУВАННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті проаналізована проблема міжособистісних взаємин підлітків у навчально-виховній роботі навчального закладу у спадщині видатного українського педагога В. О. Сухомлинського. З'ясовано роль інтелектуальних і моральних якостей вихованців на формування особистості.

In the article the problem of teenagers' interpersonal attitudes in the educational activity of educational institution in the heritage of well-known Ukrainian teacher V. Syhomlinskiy has been analyzed. The role of intelligent and moral qualities of learners to the personality forming has been revealed.

Постановка проблеми. Педагогічна творчість В. О. Сухомлинського багатогранна і невичерпно багата. Василь Олександрович увійшов в історію української і світової культури як видатний педагог і письменник, як патріот і прихильник найгуманніших ідей у вихованні, як політичний і громадський діяч, безмежно відданий своєму народові. Усі твори видатного педагога пройняті безмежною вірою в людину, щедрість і благородство її душі, невичерпне багатство інтелектуальних і моральних сил і в ті величезні виховні можливості, які створює суспільство. Учений-педагог ставить у своїх творах найрізноманітніші проблеми виховання. Це передусім проблеми морального і естетичного виховання, розумового розвитку, формування світогляду, проблеми всебічного гармонійного розвитку особистості та громадянського виховання.

Актуальність дослідження проблеми формування міжособистісних взаємин обумовлена тим, що виняткову роль у формуванні особистості відіграють взаємостосунки вихованців у навчальному закладі. Навчальний заклад – це світ людських відносин, де кожний виражає себе по-своєму в своїх переконаннях, поглядах, сумнівах, думках, почуттях, переживаннях, у ставленні один до одного, у вчинках. Саме вони є основним соціальним середовищем, в якому забезпечується всебічний розвиток особистості, виховуються її потреби, розкриваються її задатки. У колективі, з його багатогранними міжособистісними взаєминами, завдяки спільній діяльності всіх його членів, відбувається підготовка молоді до активної участі в суспільному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського вітчизняними науковцями вивчалися такі проблеми: виховання моральних цінностей у школярів (Л. Бондар, А. Кузьмінський, Л. Прокопенко), підготовка учителів початкової школи (В. Собко), проблеми шкільного підручника (З. Беркита), ідеї формування в учнів наукової картини світу (В. Кузьменко), технологія виховання особистості в учнівському колективі (Г. Бучківська), ідея дбайливого та гуманного ставлення до дитини (В. Ликов), вправи з риторики для учнів (Л. Жадан), погляди В. О. Сухомлинського на проблему управління процесом шкільного навчання (М. Антоненко),

виховання особистості школяра (О. Білюк), проблеми естетичного розвитку особистості дітей дошкільного віку (Н.Тарапака) та інші.

Багато дисертаційних досліджень присвячено проблемам виховання школярів та підлітків: ідеї розвивального навчання молодших школярів (Н. Безлюдна), формування творчої особистості молодшого школяра (Г. Бондаренко), розвиток пізнавального інтересу в молодших школярів (М. Дубінка), самовиховання школярів (О. Дуда), проблема патріотичного виховання підлітків (В. Кіндрат), виховання школярів засобами мистецтва (І. Наливайко), розвиток ідей В. Сухомлинського з формування творчої особистості школяра (Ю. Новгородська), форми організації позакласної навчально-виховної діяльності учнів (Т. Остаповська), виховання моральних цінностей молодших школярів (А. Семез), педагогічне забезпечення успіху в навчанні молодших школярів (Л. Ткачук).

Мета статті. Як свідчить аналіз результатів проведених досліджень з проблеми формування міжособистісних взаємин, у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях недостатньо розкрито сутність, зміст, способи реалізації міжособистісних взаємин підлітків, молоді у виховній роботі навчальних закладах в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Тому мета статті полягає в уточненні особливостей виховання особистості в навчальному закладі, розкриття проблеми взаємин між особою і колективом у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. “Жити серед людей, пише видатний педагог, – все одно, що ходити в казковому саду, де навколо тебе найтонші пелюстки квітів з тремтячими краплями роси, і треба так іти і так торкатися до квітів, щоб не впала жодна крапля” [1: 157]. На жаль, за буденними справами поточного життя часом втрачаються тонкощі людських взаємин. Розуміти ці взаємини – перший обов’язок вихователя. *Як бачить* кожний вихованець людину, що відкриває в ній, що бере від неї в своє серце і що дає їй – це в сто разів важливіше, вважає В.О. Сухомлинський, ніж те, виконав він чи не виконав домашнє завдання. По суті, виховання є тривалою, багаторічною підготовкою вихованців до усвідомлення істини: людина – найвища цінність. Духовне життя колективу має базуватися не лише на визнанні, а й на розвитку, зміцненні індивідуальності, особистої гідності кожного підлітка. Завдання вихователя полягає в тому, щоб помітити у вихованцеві його найзначніші духовні якості, розкрити їх в міжособистісних стосунках, дати підліткові можливість осмислити свій внесок у життя інших.

В. О. Сухомлинський стверджував, що основним принципом впливу на підлітка з боку оточуючих і педагога має бути спонукання до активного виявлення духовних сил, до активної творчої діяльності. Вихованець завжди повинен відчувати, що його розум і воля не пригнічуються, не ігноруються, а заохочуються.

За думкою В.О. Сухомлинського взаємозв'язок індивідуального й колективного в духовному житті підлітків становить серйозну проблему виховної роботи. Вплив міжособистісних взаємин на особистість, це дуже складний процес, а з духовним розвитком особистості він ще більше ускладнюється. Якщо в молодшому шкільному віці дитина не усвідомлює ще узагальнюючого характеру моральних норм, то в підлітковому віці взаємозв'язок індивіда і відносин у навчальному закладі починає змінюватися. Правильна духовна взаємодія колективу і особистості в підлітковому віці передбачає чуйні, тактовні, делікатні міжособистісні стосунки у ставленні до всього суто інтимного. Уміти правильно визначити грань, за якою починається недосяжна для стороннього втручання інтимна сфера, – це і є великим мистецтвом вихователя. Чим вищий інтелектуальний рівень і глибші, чистіші моральні переконання вихованця, тим ширша ця сфера, тим багатшим має бути духовне життя колективу, щоб особистість могла знайти в ньому джерело свого подальшого розвитку [2: 347].

Відомо, що лише в діяльності виявляють себе й розвиваються ті індивідуальні здібності, нахили, обдарування, які згодом визначають неповторну людську індивідуальність і від яких залежить повнота духовного життя людини. Правильно організувати виховання в підлітковому віці означає добитися, щоб кожний підліток виявляв себе саме в тій діяльності,

яка найбільше відповідає його нахилам. Але, труднощі виховання підлітків полягають ще й у тому, що нахили і здібності безмежно різноманітні, звідси й різноманітність видів діяльності. У вихованні молоді немає нічого гіршого, як примушувати усіх робити одне й те саме. Невдачі багатьох вихователів, які нарікають на неміцність міжособистісних стосунків у підлітків, саме й полягають у тому, що багатогранні запити вихованців втискуються у вузькі рамки одноманітних «заходів». У практиці своєї виховної роботи В.О. Сухомлинський виходив з того, що людина неповторна, і ця неповторність особливо виразно виявляється в отроцтві. Один підліток може виявляти нахил до творчості, другий – проявляти організаторські здібності, третьому подобається брати активну участь у різних заходах. Але виховні заходи можуть зацікавити підлітка, та надовго привернути його увагу лише за умови, коли праця не одноманітна, коли поєднуються найрізноманітніші види занять. Треба прагнути до того, щоб кожний підліток знайшов свою улюблену справу.

Особистість по-справжньому щаслива, стверджував педагог, якщо задоволення її інтересів і потреб дає користь суспільству. Гармонія ця досягається тільки тоді, коли бажання виникають і утверджуються на ґрунті високоморальних потреб. Порушення гармонії між потребами й інтересами, з одного боку, і бажаннями, з другого боку, духовно спустошує стосунки, вони перетворюються в середовище для розваг. Розважальна спрямованість усього, що відбувається між вихованцями, вносить у життя підлітків і особливо юнацтва зубожіння, обмеженість: особистість спустошується, у неї немає багатих духовних потреб, а бажання пов'язуються головним чином з придбанням матеріальних цінностей і розвагами [1: 163].

Наше повсякденне життя складається з вчинків, тому у вчинках виявляється моральна суть людини. У ставленні до інших людей немає нічого випадкового вважає педагог. Вчинок завжди визначається діяльністю моральної свідомості. Якщо багато розмов і словесних повчань про добрі вчинки, стосунки, а добрих вчинків немає, сили духу педагогічного колективу ітимуть на боротьбу з проступками, розум і воля викладача будуть зайняті розглядом, хто що зробив, хто винуватець. Там, де моральне не живе в благородних вчинках, буває багато потерпілих і важко знайти винуватців [2: 280]. В. О. Сухомлинський писав, що скромність – це дисципліна людських відносин, вчинків, бажань, думок і почуттів, волі й характеру. Бути скромним – значить бути терпимим до дрібних вад людей. Якби кожний умів не тільки вимагати, а й не помічати, вибачати, прощати, взаємини та стосунки між людьми були б легше для кожного з нас. Багато лиха буває від того, що міра вимогливості до інших у багатьох людей зовсім не та, якою вони міряють вимогливість до себе, – звідси зіткнення, конфлікти, сімейні трагедії, «несхожість характерів». З малих років і протягом усього довгого шляху отроцтва і юності кожного свого вихованця В. О. Сухомлинський прагнув, щоб серед життєвих цінностей на першому місці стояли не матеріальні блага, не піклування про одяг, квартиру, смачну їжу, а радощі інтелектуального життя. Він стверджував, що в молодості людина повинна бути ідеалістом – у кращому розумінні цього слова.

Успіх виховання вирішальною мірою визначається тим, в яких умовах, за яких обставин ця діяльність відбувалась. Можливо стверджувати, що одне з найбільших недоліків виховання у будь-якому навчальному закладі – невідповідність умов, обстановки, обставин тим зусиллям, які робляться для «правильного» виховання. Йдеться про умови, що створюються насамперед самим закладом у навчально-виховному процесі. Нерідко буває що той чи інший виховний метод або прийом не дає бажаних результатів тому, що до цього не було зроблено чогось належним чином, вихованці не були внутрішньо готові, щоб стати виховуваними. Якщо викладач задалегідь знає, що запланований захід навряд чи залишить будь-який слід у душі вихованців, – руйнуються самі основи виховного процесу. Бути мудрим вихователем – означає насамперед розуміти причинно-наслідкові зв'язки в усьому, що ми повсякденно бачимо, робимо, чого ми чекаємо. Тому що виховання починається вже тоді, коли дитина, підліток тільки переступає поріг закладу.

Спільність, багатогранне переплетення інтересів вихователів і вихованців, взаємне збагачення і постійна передача духовних багатств – ось неодмінні риси міжособистісних стосунків. Там, де вихователі забувають цю істину, навчання стає для молоді важким тягарем.

Насамперед в вихованцеві треба бачити людину, а не сховище знань, які треба засвоювати. Знання лише тоді стають благом, коли вони народжуються із злиття внутрішніх духовних сил людини і пізнаного світу [2: 334]. Навчання, виконання завдань, постійне одержання оцінок ні в якому разі не повинні стати єдиною і всепоглинаючою міркою, якою вимірюється, оцінюється особистість. Вона на власному досвіді повинна переконатися, що її вимірюють багатьма мірами, до неї підходять з різних боків. Особистість не повинна бути учнем, студентом у вузькому розумінні цього слова. Якщо вона для викладача тільки істота, якій треба дати, вкласти знання, – вона не стане всебічно розвиненою особистістю. Особистість немислима, якщо людина не заявляє про себе, ... якщо вона не утверджує себе в діяльності і – це винятково важливо – в успіхах, якщо вона не переживає своєї гідності творця [1: 74].

Багатство думок, переконань залежить, звичайно, від обсягу знань, набутих під час навчання. Але якщо ці багатства вичерпуються тільки тим, про що дізнається вихованець на заняттях і з підручника, то духовний світ його буде не повним. Ідейно збагачується він головним чином в активній громадській, суспільній діяльності навчального закладу. Ідейний рівень не повинен відставати від рівня освіченості, а навпаки – випереджати його.

Отже, важливою умовою створення успішних міжособистісних взаємин є постійне умноження інтелектуальних багатств. Різноманітне інтелектуальне життя навчального закладу – важлива ділянка виховної роботи. Від того, що думають вихованці, які інтереси їх хвилюють, як утверджується й розвивається потреба в знаннях, яке місце в житті вихованців посідають міжособистісні взаємини, засновані на інтелектуальному спілкуванні, залежить дух життя навчального закладу, виховна сила відносин, стосунків. Адже головне завдання викладачів – це, головним чином, формування і утвердження понять і переконань у вихованців. Постійно жити розумовим життям, утверджуватися в переконаннях, виховувати самого себе в дусі поваги до знань – все це вимагає від людини великих зусиль. Досвід переконує, що джерелом цих зусиль є інтелектуальне збагачення міжособистісних стосунків, невинне множення розумових багатств у відносинах між тими хто навчається, між вчителями й молоддю, – у відносинах, що виходять за рамки занять, підручників.

Великої шкоди завдає суспільству те, що в багатьох школах, професійно технічних училищах, інститутах, університетах, колективах порушується гармонія між інтересами і потребами, з одного боку, і бажаннями – з другого.

Висновки. Смісл процесу виховання і майстерність вихователів полягає в тому, щоб глибоко досліджуючи, вивчаючи, враховуючи взаємообумовленість і взаємозалежність розвитку міжособистісних взаємин й розвитку особистості, знайти максимально сприятливі умови для становлення особистості, для повного розкриття всіх її нахилів, здібностей, обдарувань, талантів.

На думку В. О. Сухомлинського, знання не повинні бути кінцевою метою, щоб вони не перетворювалися в нерухомий, мертвий багаж, а жили у взаєминах між людьми, у тому живому і безперервному процесі обміну духовними багатствами, без якого не можна собі уявити повноцінного інтелектуального, морального, емоційного, естетичного розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. – Т. 1. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості; Духовний світ школяра; Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський; [редкол.: О. Г. Дзевєрін (голова), М. М. Грищенко, С. П. Заволока, Г. І. Сухомлинська та ін.]. – К.: Радянська школа, 1976. – 654 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. – Т. 2. Формування комуністичних переконань молодого покоління; Як виховати справжню людину; Сто порад учителям /

- В. О. Сухомлинський; [редкол.: О. Г. Дзеверін (голова), О. В. Киричук, С. П. Заволока, Г. І. Сухомлинська та ін.]. – К.: Радянська школа, 1976. – 670 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. – Т. 3. Серце віддаю дітям; Народження громадянина; Листи до сина / В. О. Сухомлинський; [редкол.: О. Г. Дзеверін (голова), М. М. Грищенко, С. П. Заволока, Г. І. Сухомлинська та ін.]. – К.: Радянська школа, 1977. – 670 с.
  4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. – Т. 4. Павлиська середня школа; Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський; [редкол.: О. Г. Дзеверін (голова), М. М. Грищенко, С. П. Заволока, Г. І. Сухомлинська та ін.]. – К.: Радянська школа, 1977. – 638 с.
  5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. – Т. 5. Статті / В. О. Сухомлинський; [редкол.: О. Г. Дзеверін (голова), М. М. Грищенко, С. П. Заволока, Г. І. Сухомлинська та ін.]. – К.: Радянська школа, 1977. – 639 с.

УДК 372.3.033

І.О. Січко

ФОРМУВАННЯ У ШКОЛЯРІВ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглядається вплив педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського на формування у школярів емоційно-ціннісного ставлення до природи.

Influence of V.O.Sukhomlynsky's scientific and pedagogical heritage on the formation of the emotionally –valuebl attitude to the nature of schools

В умовах розбудови національної держави, відродження духовної культури українського народу постає гостра потреба у вихованні всебічно розвиненої особистості, здатної спрямовувати свою життєдіяльність у русле гуманістичного розвитку суспільства і саморозвитку на підґрунті засвоєння загальнолюдських цінностей.

Сучасний розвиток педагогічної науки в Україні передбачає обґрунтування і реалізацію нових методологічних засад виховання. Законами України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", державними національними програмами "Освіта" та "Діти України" визначено, що центром виховного впливу має стати дитина, а метою – формування соціально активної, творчої, гуманістично спрямованої особистості.

У Концепції екологічної освіти України серед завдань виховання визначено формування основ екологічної культури, морально-ціннісної орієнтації особистості. Відомо, що цінності є необхідною передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістично спрямованих орієнтирів щодо природи. Відтак, ціннісне ставлення індивіда до природи важливий компонент екологічної культури особистості.

Ідея формування в особистості ціннісного ставлення до природи має давнє історичне коріння. Вагомий внесок у розвиток її загальних положень зробили Я.Коменський, Ж.-Ж.Руссо, Й.Песталоцці, А.Дістервег, Г.Сковорода, К.Ушинський, С.Русова та ін., які прозорливо попереджали про небезпеку, що несе в собі нехтування законами природи.

В екологічному полі педагогіки проблема формування в школярів ціннісного ставлення до природи розглядається в різних ракурсах багатьма вітчизняними вченими. Серед них В. Бровдій, А. Волкова, Н.Дежнікова, Н.Лисенко, Г.Ковальчук, Г.Пустовіт, Н.Пустовіт, Л.Різник, Г.Тарасенко, та ін.

Першочергового значення сьогодні набуває впровадження в педагогічну практику досягнень психології, педагогіки і перспективного педагогічного досвіду. В становленні освіти важко переоцінити значення спадщини В.О.Сухомлинського. Вона, розкриваючи